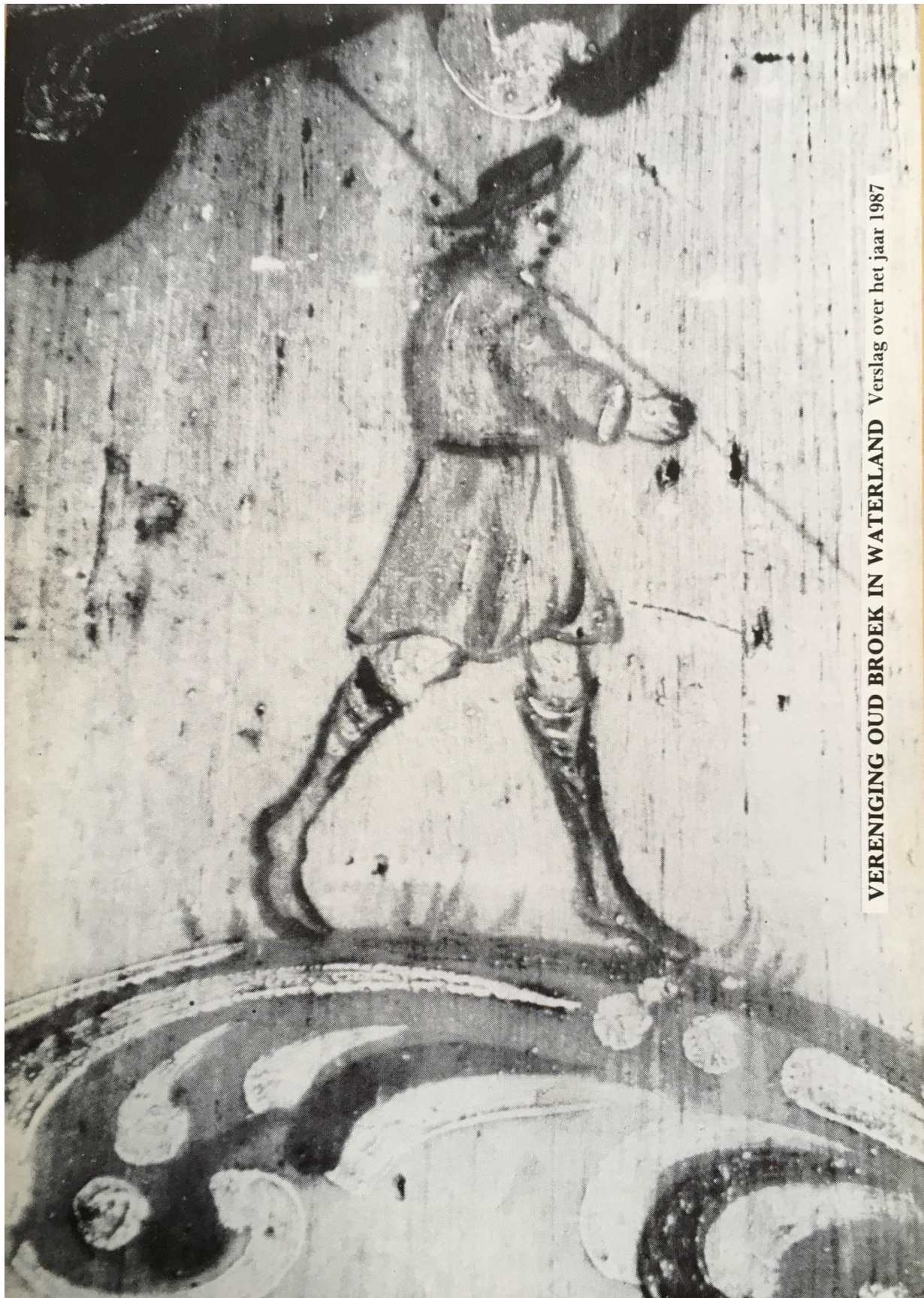
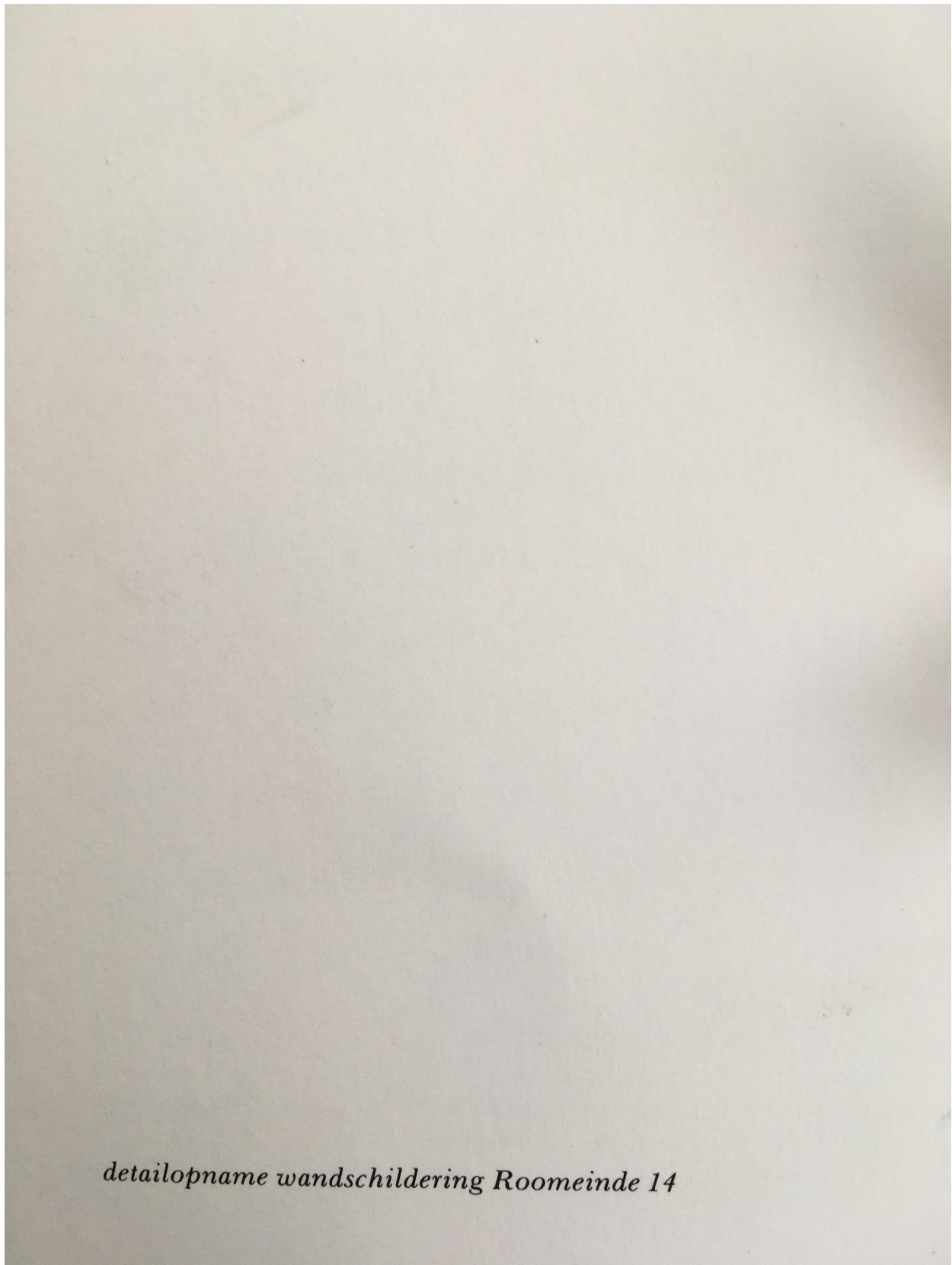

VERENIGING OUD BROEK IN WATERLAND Verslag over het jaar 1987

VOORWOORD

In 1987 kwam het bestuur zes maal bijeen.

De pogingen van het bestuur een voorzitter te vinden aan wie met vertrouwen de leiding van onze vereniging in handen gegeven kan worden, hebben in December 1987 geleid tot een toezegging van de Heer U.E.E. Vroom, om deze functie in overweging te nemen. Het aanstaande vertrek van de Heer M.H. Hoek, secretaris sedert 1977 brengt mee dat voor hem een plaatsvervanger gevonden wordt.

JAARVERGADERING

Op de algemene ledenvergadering van 16 October 1986 stelde dHr. Niemeijer voor, de door Kooistra gemaakte litho verkleind en spiegelbeeldig te laten afdrukken en daarvan exemplaren aan de leden te zenden. Zodoende zou het mogelijk zijn aan de weet te komen welke huizen afgebeeld waren. De suggestie werd door de secretaris uitgewerkt en fotocopiëën werden de aanwezigen aangeboden. De juiste oplossing werd beloond met een speciaal, in sepiakleuren afgedrukt exemplaar. De Heer J. van Rijn zag dat de litho (links) het afgebroken achterhuis van Roomeinde 37-39 voorstelt en (rechts) het huis Roomeinde 29-35. Het aan de overzijde van het Roomeinde gebouwde nr. 28A is geïnspireerd op het afgebroken achterhuis.

Na de pauze hield de Heer A.L. Pieters, reservaatbeheerder bij Staatsbosbeheer een boeiende voordracht met dia's over HET VOGELLEVEN EN HET NATUUR-BEHEER IN WATERLAND, daarbij geassisteerd door de maker van de dia's de Heer J. Koerts. Deze geanimeerde bijeenkomst werd bijgewoond door twintig belangstellenden.

VERZAMELING EN PUBLICATIES

Door zowel aankoop als schenking werd de collectie van 'Oud Broek' weer uitgebreid met boeken, foto's en ansichtkaarten. De oudste aanwinst dateert uit 1752. Het is een lijvig boekwerk waarin Ds Bernhardinus de Moor zijn ambtsbediening in verschillende gemeenten herdenkt. Aangezien hij van 1734-1738 predikant in Broek was, komt ook ons dorp er uitgebreid in ter sprake. Volledig afgedrukt zijn o.a. zijn Intree-rede, zijn bevestiging door Ds. Westerhovius en een Treurzang op De Moor's vertrek naar Oost-Zaandam. Uit wat de dominee zelf over zijn jaren hier vertelt is op te maken dat men vond dat hij wel wat erg weinig op ziekenbezoek ging. Het boek, dat niet minder dan 784 genummerde plus nog een aantal ongenummerde pagina's telt, kon door de speurzin van de secretaris aangekocht worden voor f 50,—. Eveneens aangekocht werd een 19de-eeuws artikel getiteld 'Galery der Predikanten van Broek in Waterland', door J.H. Hofman.

In de jaren '60 en '70 kreeg de vereniging herhaaldelijk foto's, geschriften, brochures en ansichten ten geschenke van mevrouw N.C. Rümke-Bakker te Amsterdam, de dochter van de dokter Bakker naar wie de straat in ons dorp genoemd is. Zij overleed op 25 October 1976 en sindsdien schonk prof.dr. Chr. Rümke ons nog het een en ander uit de nalatenschap van zijn moeder. Ook in 1987 was dat het geval. Behalve portretfoto's van meester Schoemaker en zijn echtgenote en foto's van de watersnood in 1916 bevat zijn schenking o.a. ansichten, het boekje van J. Westerveld en C. Pater over de erfenis van Neeltje Pater (uit 1938), publicaties van W. van Engelenburg over de watersnood van

Vereniging Oud Broek in Waterland / Jaarverslag 1987

1916 en over de bevrijding na de Franse tijd, in 1813, en — heel zeldzaam vermoedelijk — de 'Tekst der liederen behorende by Van Thans en Vroeger. Blijspel in Operettevorm uit Broek in Waterland', door L. Bleeksma, C. Bakker n C. Tolck Jbz. (8 pp., met inliggend programma).

Gelegenheidspublicaties als de laatstgenoemde, voor een beeld van het vroegere dorpsleven zo onmisbaar, bezit de vereniging nog te weinig. Zij zal dankbaar zijn voor elke aanvulling op dit punt. Zouden er tussen oude familiepaperassen of nooit meer ingekeken boeken niet nog een paar van zulke documenten bewaard zijn gebleven?

In Juni verscheen een omvangrijke aflevering van de 'Broeker Bijdragen' (nr. 29-30), met een op archiverische bronnen gefundeerde studie van A.P. Bruigom, getiteld 'Het dorpsbestuur van Broek tot 1795'.

CONTACTEN MET ANDERE VERENIGINGEN

De vereniging 'Bedrijvengroep Monnickendam' organiseerde op 24 October een excursie naar een aantal door aannemersbedrijf Leguit & Roos uit Monnickendam in ons dorp gerestaureerde panden. Bij die gelegenheid werden de huizen Laan 22-28, Roomeinde 11-13 en het restaurant Neeltje Pater bezocht. De secretaris bezocht meerdere bijeenkomsten van onze zustervereniging Oud Monnickendam.

DIVERSEN

In 1987 werden 235 vogelvluchtkaarten en 160 vertalingen verkocht. Om in de bibliotheek eigendommen van de vereniging te tonen om zodoende reclame te maken voor het lidmaatschap van de vereniging, werd een wissellijst aangeschaft.

In verband met de plannen, een foto-inventarisatie van de wandschilderingen in Broeker huizen te maken, werd een oproep geplaatst in het Januari-nummer van de 'Broeker Gemeenschap'.

Uiteraard zijn een aantal van deze hoogst interessante schilderijen bekend, maar de verwachting van het bestuur dat op deze oproep positief gereageerd zou worden, werd niet bewaarheid.

Bij de restauratie van de N.H. Kerk werden op het tongewelf ook belangwekkende schilderijen gevonden. Mede daarom heeft het bestuur gemeend de omslag van dit jaarverslag te moeten versieren met detail-opnamen van een wandschildering in het huis Roomeinde 14, om nogmaals te wijzen op de fotoreportage welke in samenwerking met de Amateur Fotografen Vereniging Broek in Waterland in voorbereiding is.

RESTAURATIES

Ned. Hervormde Kerk

1987 Is wel een zeer verheugend jaar voor de renovatie van ons dorp. Na vele jaren van onzekerheid is het dan toch zover dat de zo noodzakelijke restauratie van de kerk een aanvang heeft genomen. Dat het uiteindelijk gelukt is, stemt toch wel tot voldoening, temeer als men bedenkt dat landelijk gezien, de Broeker kerk voorlopig het laatste kerkgebouw is dat nog zo ingrijpend gerestaureerd kan en mag worden. Was het niet

Vereniging Oud Broek in Waterland / Jaarverslag 1987

gelukt dan had het er wel erg somber uitgezien voor de toekomst van de kerk. Hoewel de restauratiecommissie nog vele financiële problemen heeft op te lossen, is vreugde en tevredenheid hier zeer wel op zijn plaats.

Lidmaat of niet, voor iedere Broeker is het toch onze kerk of niet soms.

Zuidwyk

De casco restauratie van de boerderij Zuidwyk is gereed gekomen. Hoe noodzakelijk en ingrijpend deze restauratie was heeft een ieder kunnen zien en volgen. Tijdens de restauratie zijn o.a. nog een betegelde kelder, sporen van een knechtenkamer in de stal en fragmenten van een niet meer aanwezige mooie kamer aan de westzijde aangetroffen.

Alle lof voor de opdrachtgeefster die haar wensen zo wist aan te passen, dat de bestaande indeling niet gewijzigd hoefde te worden. Hoewel niet in het centrum van het dorp gelegen, is deze prachtige stolp toch een visitekaartje voor ons dorp naar alle automobilisten die dagelijks langs ons dorp rijden en vaak geen notie hebben hoe een unieke plaats Broek eigenlijk wel is.

Kerkplein 2

De restauratie van het achterhuis van het pand Kerkplein 2 zal velen nauwelijks opgevallen zijn. Hier geldt wat je zo vaak hebt als je in de oude Broeker huizen komt: wat jammer dat niet iedereen even naar binnen kan kijken, want Broek is niet alleen aan de buitenkant mooi: wat er binnen allemaal te zien is, schitterend, en niet één dezelfde.

Eigenlijk zou ieder die restauratie plannen heeft, voordat hij deze plannen ontwikkelt, een excursie langs de Broeker interieuren moeten kunnen maken, om te zien hoe het eigenlijke Broek er van binnen uit ziet en hoe je je kan aanpassen aan het hedendaagse wooncomfort zonder de oorspronkelijke betimmeringen op te offeren.

Zuidwyk na de restauratie.

DE RESTAURATIE VAN DE HERVORMDE KERK

In de zomer van 1987 werd begonnen met de restauratie van de Hervormde Kerk. Bij dergelijke restauraties komt men vaak voor onverwachte en soms zeer verrassende zaken te staan.

Een verrassing was de ontdekking dat er al eeuwenlang een zwerm vrolijke engeltjes met guirlandes van fruit tussen hen in, aan de gewelven van de kerk zweefde. Verborgen onder de vele verflagen die er in de loop der jaren overheen aangebracht waren, waakten zij over de kerkgangers zonder dat ook maar iemand zich van hun aanwezigheid bewust was.

Zowel de restaurator — als de restauratiecommissie waren er meteen van overtuigd dat deze bijzondere schilderijen behouden moesten blijven. Maar waar moest al het geld vandaan komen om de kostbare operatie van blootlegging en restauratie uit te voeren? Gelukkig zag ook de Rijksdienst Monumentenzorg het belang van deze schildering in en werden de werkzaamheden subsidiabel gesteld. Ook het Prins Bernhardfonds bleek bereid om een bijdrage te leveren.

Een tegenvaller diende zich aan toen men met de fundering van de kerk bezig was. Bij het vooronderzoek waren 5 funderingsvarianten aangetroffen, uiteindelijk bleken het er 12 te zijn. Op vele plaatsen zaten de bestaande funderingen dusdanig in de weg, dat er stukken van verwijderd dienden te worden, wat inhield dat iedere paal tot aan de funderingsvoet (2,5 meter diep) ontgraven moest worden.

Soms bleek de oude fundering naast de bestaande muur te zitten! Door verzakking was de muur van het koor bijvoorbeeld naar binnen verschoven en daardoor stond deze muur naast zijn fundering. Het maakte het er allemaal niet makkelijker op.

Het aanbrengen van nieuwe fundamente

Om onder de kerkmuren nieuwe funderingen aan te brengen, maakte men gebruik van stalen kokers, waar beton in gestort wordt. Bij deze methode worden de kokers in segmenten (van ongeveer 2 meter) de grond in geheid tot een diepte van 18 meter. Daarna wordt beton in de kokers gestort. De zo ontstane betonnen palen vormen dragers voor betonnen dwarsbalken die aan de binnen- en buitenkant, zo dicht mogelijk tegen de kerkmuur aan, gestort worden. Door stalen verankeringen tussen de twee evenwijdige balken klemt men de kerkmuur a.h.w. tussen het beton in en zo blijft hij onwrikbaar op zijn plaats. Men noemt dit een spanconstructie. Op deze manier werden zowel de kerkmuur als de zuilen in de kerk opnieuw gestut. In totaal zijn er 135 nieuwe palen aangebracht. Een grote tegenvaller was de reeds genoemde onregelmatigheid van de oude funderingen. Overal stuitte men op slieten en funderingsplanken. 135 keer moest men met de hand een gat graven, onder het grondwaterniveau, tweeëneenhalve meter diep!

En toen kondigde zich een nieuw probleem aan: grondverdichting. Door het grote aantal nieuw aan te brengen heipalen, raakte de kleine zandplaat op 11 meter zo verdicht, dat de palen de laatste meters maar een halve cm per slag wilden zakken. De voor de fundering uitgetrokken tijd werd hierdoor bijna verdubbeld. Een gelukkige bijkomstigheid was het uitzonderlijk zachte winterweer (zonder vorstverlet) zodat de oplevering van het totale

werk hier nauwelijks door beïnvloed zal worden.

De funderingen zijn gestort en nu is men aan de muren bezig. Deze worden overal nagelopen, scheuren en kapot metselwerk worden hersteld. Daarna zullen de muren van binnen opnieuw gepleisterd worden, net als vroeger.

De plafondschilderingen

Drie verflagen moesten, laag voor laag, van de schilderingen verwijderd worden. De werkwijze die men hierbij hanteert komt tegemoet aan de modernste opvattingen over restaureren. Een oud werk weer 'mooi' maken of zelfs mooier maken dan het ooit geweest is, is uit den boze. Toevoegingen van de restauratoren moeten eventueel weer ongedaan gemaakt kunnen worden en moeten als toevoeging herkenbaar zijn. Tenslotte mag het oorspronkelijke karakter niet aangetast worden. Voor de schilderingen in de Broeker kerk betekent dit dat de restaurator de engeltjes of guirlandes niet bijschildert. Ook zal hij niet ingrijpen wanneer een nieuwere verflaag in een knoest of oneffenheid blijft zitten en daar met afbijt niet uit te verwijderen is zonder de schildering aan te tasten.

Wat de restaurator wel doet is kale stukken hout opvullen met dunne streepjes in de kleur van de schildering. Deze streepjes zijn van dichtbij duidelijk herkenbaar als een latere ingreep, maar vanaf de kerkvloer ziet men geen verschil. Het geeft hetzelfde effect als bijschilderen.

De restaurator die op het moment aan de schilderingen werkt is Henk Dogger. Het schoonmaken c.q. verwijderen van de overschilderingen is een tijdrovend karwei. Allereerst haalt men de laag groene verf eraf (deze laag is waarschijnlijk aangebracht tijdens een grote opknapbeurt van 1896-1898). Henk Dogger gebruikt hierbij afbijtmiddel zonder caustic soda, dat de schilderingen aan zou kunnen tasten. Hij laat de afbijt precies zo lang inwerken tot hij een verflaag af kan schrapen. Dan komt de tweede laag tevoorschijn, een laag 'gezande' verf in een zachtgele kleur, welke aangebracht werd rond 1830. Gezande verf is verf die men met zand vermengde om een betere akoestiek te verkrijgen. Dit deed men wel vaker. Na deze gele verflaag komt men bij een laag in Berlijnsblauwe kleur. Hieronder bevinden zich de schilderingen. Plank voor plank wordt ook de blauwe verf afgeschraapt tot bij de gedeelten waar de schildering zit. Dan gaat Dogger per cm² werken en wordt hij veel voorzichtiger. Het blauw wordt met afbijt bewerkt en met een bougie-borsteltje voorzichtig weggeborsteld. Zodra de schildering zichtbaar is, wordt de werking van het afbijt met water gestopt. De laatste restjes blauwe verf worden dan zoveel mogelijk weggeschraapt en de schildering wordt schoongemaakt en ontvet. Het tevoorschijn gekomen, schone engeltje, wordt daarna gevernist.

Bij de fruitguirlandes, die met zwakkere verf (roetpigment) geschilderd zijn kan geen afbijt gebruikt worden. Het blauw wordt daar zoveel mogelijk afgeschraapt tot de schildering er doorheen schemert. Het restant blauwe verf wordt met water natgemaakt en moet daarna weer opdrogen. Wanneer de verf droog is, is zij zodanig aangetast, dat ze met een scalpelmessje verwijderd kan worden. Ook hier volgt schoonmaken en vernissen.

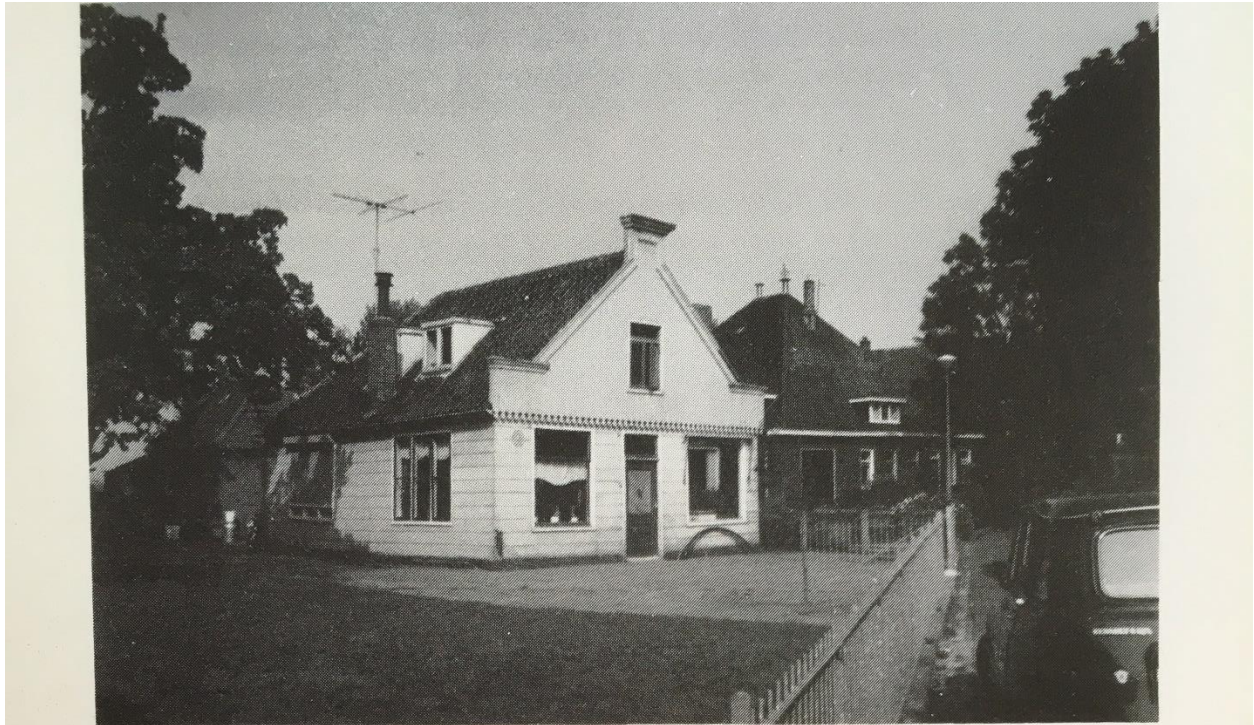
Het fond rond de schilderingen is lichtgrijs. Deze verflaag wordt met ammoniak schoongemaakt en met wasbenzine ontvet. Daaroverheen wordt een nieuwe lichtgrijze fondlaag aangebracht. De ribben tussen de gewelven en de knoppen aan het plafond

Afbeeldingen van huizen waarvoor res

Vereniging Oud Broek in Waterland / Jaarverslag 1987

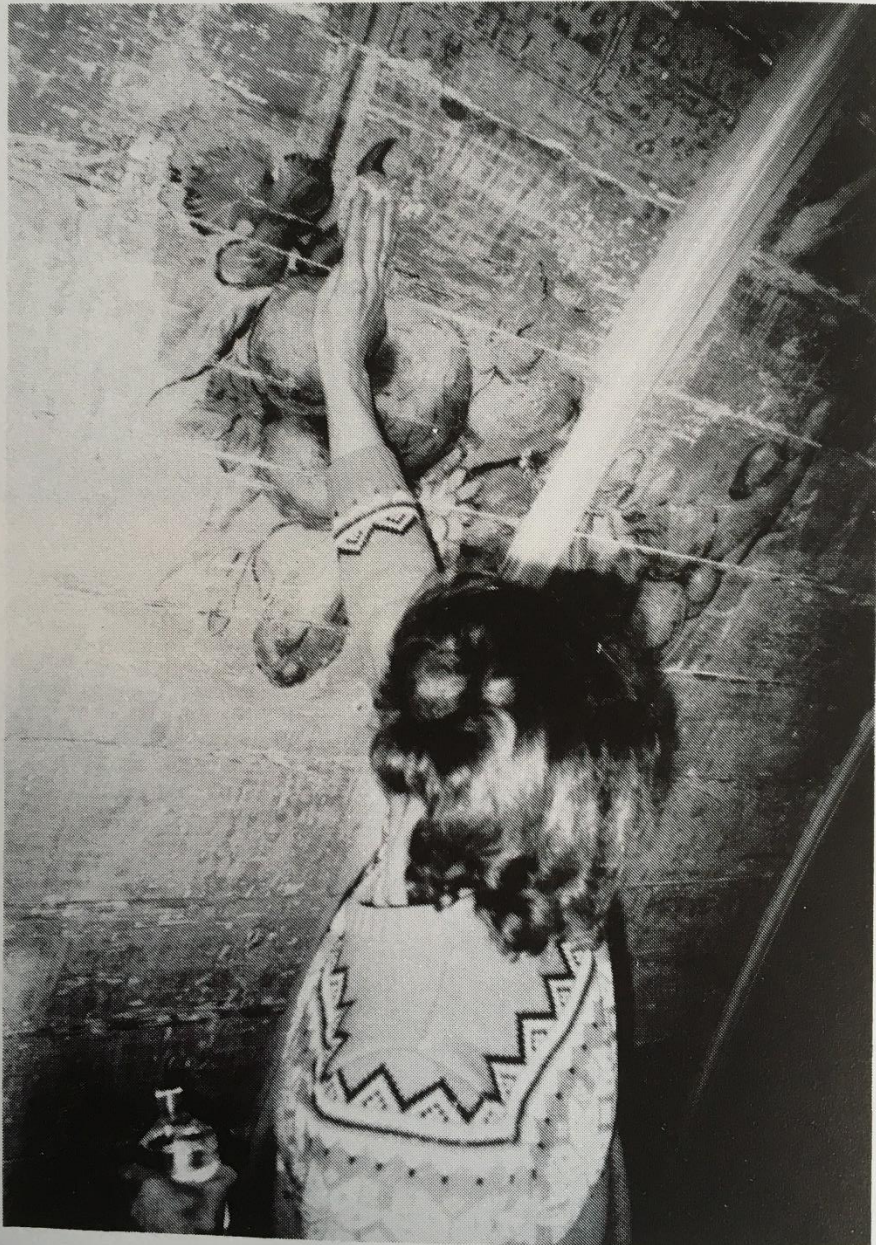

auratieplannen in ontwikkeling zijn.

Vereniging Oud Broek in Waterland / Jaarverslag 1987

worden bijgeschilderd in hun originele kleuren geel en goud. Hier was de oude verflaag te zeer vergaan om haar te kunnen laten zoals zij was. En daarmee is de eerste fase van de restauratie van de gewelfbeschilderingen afgerond.

Verschil in kwaliteit

Wat onmiddellijk opvalt is het verschil in kwaliteit tussen de schilderijen. Sommige engeltjes zijn duidelijk door een meer begaafde schilder neergezet en sommige zitten veel beter in hun verf dan andere. Het eerste betekent dat er minstens twee, misschien meer schilders aan het werk zijn geweest.

Het tweede verschil verklaart Dogger als volgt: wanneer de schilder merkte dat zijn verf bijna op was en hij geen zin had om nieuwe verf te mengen, plensde hij er soms uit gemakzucht wat water bij. Dan kon hij nog even vooruit. Het effect van die verdunning was op het eerste gezicht niet merkbaar, maar is dat na enkele eeuwen wel degelijk. De 'onverdunde' engeltjes komen veel beter uit de verf dan de 'verdunde', die er nogal flets bij afsteken. Jammer, maar ook hier geldt dat er niet bijgeschilderd wordt.

Tweede fase

Toch bleken na de eerste behandeling de meeste schilderijen gaaf genoeg om zonder overschilderen behouden te blijven. De grijze kleur van het fond kleurt prachtig bij de roetkleur van de schilderijen. Men ziet ook dat sommige gedeelten nog niet behandeld zijn, zij zijn nog groen. Deze gedeelten zijn zolang overgeslagen omdat de planken daar door lekkages verrot waren. Zij moeten, na reparatie van het dak, door nieuw hout vervangen worden. De voorkant van de planken met schilderijen moet echter behouden blijven. Dit doet men door het achterste gedeelte van het hout weg te frezen en daar nieuw hout tegenaan te plaatsen. Aangezien het dak nog niet gerestaureerd is, had het geen zin dit nu al te doen, omdat het nieuwe hout opnieuw zou verrotten.

Men heeft met die stukken dus zolang gewacht, omdat het hele gewelf toch nog een tweede keer gedaan moet worden. In de tweede restauratiefase van de schilderijen moet de grondverf van het fond afgeschilderd worden en er een tweede laag vernis aangebracht worden.

Wie nu de kerk binnenloopt ziet in een oogopslag dat hier iets prachtigs tot stand is gekomen. Het geldt voor de tweede fase van de restauratie van de plafondschilderingen zal er misschien niet één-twee-drie komen. Maar binnen afzienbare tijd is de kerk weer in zo'n goede staat dat zij er, als het moet, jaren op kan wachten.

Door Bregtje Michels

De restauratie wordt uitgevoerd door:

*Architecten: Architectenbureau Hangelbroek-Gouwetor
 Architectenbureau Witte*

Constructeur: Ir. bureau Wassenaar

Hoofdaannemer: Holleman en Zonen B.V.

BESTUUR

Het bestuur was aan het einde van het jaar als volgt samengesteld:

M.H. Hoek	secretaris
J. Terpstra	penningmeester
J. Crouse	ledenadministratie
K.W. Mars	
J. Witte	
Dr. J.W. Niemeijer	beheerder der collectie

Periodiek aftredend en herkiesbaar is de Heer J. Witte.

Periodiek aftredend en niet herkiesbaar is de Heer M.H. Hoek.

Het ledental per 31 December 1987: 198 (1986: 209)

Vereniging Oud Broek in Waterland / Jaarverslag 1987

VERENIGING 'OUD BROEK IN WATERLAND

Overzichten van baten en lasten over 1986

Contributies	f	2267,50	Contributies en	f	229,60
Rente		40,72	verzekeringen		
Subsidie		100,—	Kantoorkosten		247,20
Vogelvlucht-			Publicaties		1736,40
kaarten		662,—	Boeken en prenten		570,30
Boeken		350,—	Bijeenkomsten		95,—
			Diversen		150,—
			Saldo positief		391,72
		<u>3420,22</u>			<u>3420,22</u>

Balans per 31-12-1987

Bank	3569,09	Kapitaal per 1-1-87	5010,70
Kas	1832,33		
Tentoonstellingen		Saldo positief	391,72
materiaal	1,—	(per 31-12-87)	
	<u>5402,42</u>		<u>5402,42</u>

foto's: Mevr. K.W. Mars

